

Het engagement van het woord

Paul Kuypers

Deze beschouwing zoekt een antwoord op de vraag of het theater 'een factor van belang' is in de Nederlandse cultuur. Die vraag is moeilijk te beantwoorden. Zij vindt geen steun in wetenschappelijk onderzoek en de vraagsteller is dus aangewezen op persoonlijke indrukken en observaties. Zoals de vraag hier geformuleerd is (theater als factor van belang?), is zij ook te onbepaald om haar met vrucht te bestuderen. Zij moet nader worden gepreciseerd. Wat hier beoogd wordt is niet een onderzoek naar het economisch of maatschappelijk rendement van het theater, maar een reflectie op de vraag of het theater invloed heeft op de denkwijzen die bepalend zijn voor het individuele en collectieve bestaan: of het een rol speelt in het gedachtegoed van de samenleving en of het herkenbaar is in de uitspraken van de politieke en maatschappelijke instituties.

Die vragen zijn betrekkelijk nieuw. Zij worden eigenlijk pas gesteld sinds de zeventiger jaren, toen het theater zich voor het eerst als een speler op de maatschappelijke scène presenteerde. Vóór die tijd behoorde het tot het domein van de burgerlijke klasse, waardoor het gevrijwaard was van een appèl aan zijn sociale functie. Parallel met de contereende studenten hebben de opstandige acteurs van de jaren zeventig het theater onttrokken aan het gezag van de 'vaders' (de gevestigde toneelleiders). Een deel van hen heeft zijn pijlen ook gericht op de bourgeoisie en het kapitalisme en gekozen voor een politieke theaterpraktijk. Die keuze was ook gericht op een sociale doorbraak, op een positionering van het theater in de emancipatoire beweging voor een andere wereld, voor de bevrijding van het volk en de werkende klasse.

De strijd tegen de autoriteiten heeft succes gehad. De oude elite heeft plaats gemaakt voor een nieuwe lichte van toneelmakers en toneelleiders. Daardoor ontstond ruimte voor experiment en vernieuwing, voor nieuwe vormen, voor andere thema's en voor een andere dramaturgie.

In artistiek opzicht werden de grenzen verlegd, maar als sociaal-politiek project werd de vernieuwing een mislukking. De oude bourgeoisie voelde zich niet thuis op de experimentele scène en de nieuwe doelgroepen wisten er zich evenmin een plaats te verweren. Een tijd lang werden zij geraakt door het politieke theater, maar toen dat zijn plaats in het theaterlandschap verloor, bleven zij ontheemd achter. Het theater is voor hen een vreemde wereld gebleven, waar zij geen toegang toe hebben. De artistieke doorbraak bracht daarin geen verandering. In sociologisch opzicht bleef het theater een reservaat, een domein met onzichtbare maar doeltreffende markeringen. Het wegblijven van de sociale klasse die het theater als haar eigen cultureel kapitaal (cfr. Bourdieu) beschouwde, heeft niet geleid tot een verandering van de sociale topologie van het theater. Het beeld van de burgerlijke hegemonie is vermoedelijk wat vervaagd, maar het hermetisme is er niet minder op geworden. In het spectrum van de publieke culturele voorzieningen, bevindt het theater zich aan de rand. Het wordt niet herkend, het geeft een indruk van ontoegankelijkheid en het vindt moeilijk zijn plaats in de huidige beeldcultuur. In zijn post-revolutionaire staat biedt het theater te weinig distinctie om zich te laten toe-eigenen door bepaalde sociale klassen. En het is kennelijk ook niet bij machte om 'voorstellingen te produceren

waarmee een collectiviteit zich kan identificeren.' (Frank Vande Veire)

De revolte neemt – en verliest – het woord

De revolte van de jaren zestig was een revolte van het woord, van het symbolische woord. Michel de Certeau heeft dat het scherpst onder woorden gebracht. Volgens hem is Mei 68 een explosie van het symbolisch spreken. De oude woorden krijgen een nieuwe lading, en daardoor ook een nieuwe status. De onderdrukten (dat waren niet alleen de proletariërs, maar ook jongeren, studenten) bevechten hun waardigheid door zich de taal van de overheersers (de patroons, de ouders, de universiteitsbestuurders) toe te eigenen en ze een andere metaforische betekenis te geven. Het gewicht van deze revolte komt tot uiting in de uitspraak van de Certeau, die later door Edgar Faure en Georges Pompidou wordt geciteerd: *'En mai dernier, on a pris la parole comme on a pris la Bastille en 1789'*.

Vermoedelijk is die drang om het woord te nemen ook de inspiratie geweest voor de revolte in de wereld van het theater. Zij vormde in ieder geval de basis van het politieke theater. Daar werd de symboliek van het woord op een specifieke manier ingevuld met – laten we maar zeggen – een marxistisch jargon. Dat jargon was in het theater onbekend. Het verscheen op het toneel in verschillende varianten, van een soort agitprop tot een universeel, humanitair socialisme. Het is in Nederland met dat politieke theater uiteindelijk niet goed gegaan. Het verdween zelfs voor de instorting van het reële socialisme en het heeft, voor zover ik kan zien, heel weinig sporen nagelaten. De belangrijkste oorzaak van dat snelle